

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งและกระบวนการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้อาศัยพื้นฐานจากแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการศึกษาวิจัย อันได้แก่ แนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและแนวทางการจัดการทรัพยากรประมง ซึ่งได้เลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาร่วมกันโดยวิธีการสัมภาษณ์และสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและอย่างไม่มีส่วนร่วม และผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองทั้งหมดตลอดระยะเวลาการศึกษาวิจัย สามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัยตามประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

พื้นที่บ้านแหลมมะขามที่มีลักษณะคล้ายเกาะ การคมนาคมติดต่อกับชุมชนภายนอก ต้องอาศัยการคมนาคมทางเรือ และจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่ตั้งอยู่บนเกาะ ห่างจากแผ่นดินใหญ่และเนื่องจากต้องใช้งบประมาณสูงมากในการใช้เสาปักในพื้นที่ป่าชายเลน ทำให้ปัจจัยพื้นฐานในส่วนของไฟฟ้ายังเข้าไปไม่ถึง ส่วนน้ำที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค ภายในหมู่บ้านได้ ชาวบ้านจะใช้น้ำจากการขุดบ่อน้ำตื้นในบริเวณพื้นที่ของหมู่บ้าน ใช้เป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ ซึ่งมีทั้งบ่อสาธารณะและขุดส่วนตัว นอกจากนี้ก็จะมีอุปกรณ์สำหรับกักเก็บน้ำฝนไว้บริโภคอีกด้วย

ชาวบ้านในหมู่บ้านจะมีระดับการศึกษาตั้งแต่ไม่รู้หนังสือ จนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย ขึ้นอยู่กับฐานะและรายได้ของครอบครัว ถ้าครอบครัวไหนที่มีฐานะหรือรายได้พอที่จะส่งเสียให้บุตรหลานเรียนได้ก็จะส่งให้ไปเรียนปอเนาะ เป็นโรงเรียนที่อยู่ต่างจังหวัด การเรียนจะเน้นไปทางศาสนา ตามประเพณี และความเชื่อ โดยส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาอิสลาม มีเพียง 3 ครัวเรือนเท่านั้นที่เป็นไทยพุทธ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมประเพณีก็จะเน้นไปตามความเชื่อในศาสนิกกิจเหมือนกับชุมชนทั่ว ๆ ไป เกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่ม ชาวบ้านจะไม่รับประทานและไม่แตะต้องเนื้อสุกร ไม่รับประทานเนื้อสัตว์บางชนิดที่ไม่ได้เชือดตามหลักทางศาสนา ไม่รับประทานสัตว์บางชนิดที่ต้องห้ามตามที่ระบุไว้ในพระคัมภีร์อัลกุรอาน ไม่ดื่มสุราเมรัย และสิ่งมีนเมา เช่น ยาเสพติด กัญชา

ฝัน เป็นต้น ไม่จำหน่ายและให้เป็นของกำนัลของขวัญ จะถือว่าเป็นการดูหมิ่นอย่างรุนแรงหากมีใครนำมาให้ หลอกให้รับประทาน หรือดื่ม หรือนำภาชนะของเขาไปในสิ่งที่ต้องห้ามเหล่านั้น

ศาสนาสถาน ในหมู่บ้านจะมีมัสยิดหรือสุเหร่าเป็นศาสนสถานประจำหมู่บ้านของตน ประเพณีที่สำคัญเห็นจะได้แก่ เทศกาลถือศีลบวชในเดือนรอมฎอน ซึ่งเป็นเดือนแรกของปีใหม่ โดยจะดูจากข้างขึ้นข้างแรม โดยมีประเพณีว่า ในกลางวันจะไม่รับประทานอาหารหรือน้ำใดๆเลย นอกจากนั้นก็ยังมีพิธีกรรมทางศาสนาประจำทุกวันศุกร์ ซึ่งนอกจากจะทำพิธีทางศาสนาแล้วยังเป็นการเข้าประชุมพบปะร่วมกันของคนในหมู่บ้าน วัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้านที่เป็นไปตามความเชื่อทางศาสนานั้น จะมีกฎเกณฑ์ การลงโทษผู้ฝ่าฝืน เช่น ในกรณีที่ชาวบ้านทำผิดออกกฎเกณฑ์ทางศาสนา เช่น การดื่มของมึนเมา ถ้าผู้กระทำความผิดนั้น ผู้นำศาสนาจะลงโทษ โดยการไม่ทำพิธีต่างๆ ให้ เช่น พิธีการตาย นอกจากนั้นจะไม่ได้ความร่วมมือจากเพื่อนบ้านคนอื่นเหมือนเป็นการตัดความเกี่ยวข้องกัน โดยสิ้นเชิง

การปกครองของบ้านแหลมมะขาม มีผู้นำท้องถิ่นและคณะกรรมการหมู่บ้าน การทำงานของผู้นำท้องถิ่นและคณะจะเป็นไปในลักษณะที่ช่วยเหลือกันเพราะว่าหน้าที่ที่แบ่งตามตำแหน่ง และในส่วนของศาสนาก็จะมีคณะกรรมการศาสนา ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีความสำคัญมากในการพัฒนาชุมชนให้มีความสงบ และมีบทบาทอย่างมากต่อการจัดการทรัพยากรของพื้นที่ เพราะบุคคลเหล่านี้จะชักจูงให้ชาวบ้านรู้จักอนุรักษ์หวงแหนทรัพยากรของพื้นที่ เพื่อให้มีใช้ตลอดไป

การอพยพจากบ้านแหลมไทรเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บริเวณนี้ นับตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ในลักษณะครอบครัวขยาย ได้ส่งผลให้การดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ มีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากบรรพบุรุษ กล่าวคือ มีความเคร่งครัดทางศาสนา (อิสลาม) มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติ และมีวิถีการผลิตโดยให้ความสำคัญกับการทำประมงชายฝั่ง ส่วนหนึ่งเป็นลูกจ้างของนายทุนชาวจีน และทำนา ทำสวนเป็นอาชีพเสริม ซึ่งให้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องนำปลาไปแลกข้าว ทุเรียน หมาก พลู และน้ำมัน จากหมู่บ้านบนฝั่ง

การดำรงชีวิตในลักษณะดังกล่าว ดำเนินไปจนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นเหตุให้กิจการของนายทุนชาวจีนต้องหยุดชะงักลง และรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2484 ที่เปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามาทำสัมปทานไม้ รวมถึงการเข้ามาตั้งโรงงานเผาถ่านขึ้น มีคนอพยพมาจากที่อื่นมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนภายในหมู่บ้าน โดยในประการแรกคือ มีการดำรงอยู่ของกลุ่มคนที่หลากหลาย ทำให้เกิดความแตกต่างและมีความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งกลุ่มผู้มีบทบาทนำทางเศรษฐกิจ มักได้แก่ นายทุนท้องถิ่น ที่เป็นเจ้าของกิจการหลุมถ่าน และการปล่อยให้เชื่อสินค้า ได้ส่งผลให้นายทุนท้องถิ่นมีอำนาจเหนือชาวบ้าน โดยเฉพาะ

กลุ่มประชาชนที่ยากจน เพราะสถานภาพดังกล่าวมีลักษณะเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เกิดโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบอุปถัมภ์ขึ้นในชุมชนนั่นเอง

ประการที่สองคือ การตั้งโรงงานเผาถ่าน ได้ส่งผลให้ชาวบ้านทั้งหมดยึดอาชีพแรงงานรับจ้าง และนำรายได้ที่เป็นตัวเงิน ไปแลกซื้อสินค้าที่จำเป็นในครัวเรือนจากเจ้าของกิจการหลุมถ่าน โดย ในขณะที่การทำประมงชายฝั่ง ได้แปรสภาพเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น

สถานะของการดำรงชีวิตดังกล่าวก็ไม่ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะลักษณะของทรัพยากรชายฝั่งในระยะนี้มีความอุดมสมบูรณ์ जबจนกระทั่งหลัง พ.ศ. 2510 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดการขยายตัวของการทำประมงบริเวณฝั่งอันดามัน และเริ่มมีนายทุนชาวจีนเข้ามาตั้งแพเพื่อรับซื้อปลาจากชาวบ้านขึ้น วิธีการผลิตของชุมชนจึงเริ่มเปลี่ยนกลับไปสู่การทำประมงชายฝั่ง ในขณะที่เดียวกับที่เจ้าของกิจการเผาถ่าน ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินเพื่อซื้อเรือเครื่องยนต์ และเครื่องมือจับปลา โดยผ่อนชำระด้วยการหักจากราคาสินค้าที่ชาวบ้านนำมาขายให้กับเจ้าของแพ

จากสภาพของการเปลี่ยนอาชีพดังกล่าว ดำเนินมาจนกระทั่งเกิดวิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรชายฝั่งทะเลขึ้น โดยปริมาณไม้ลดลง สภาพป่าชายเลนมีลักษณะเสื่อมโทรม ปริมาณสัตว์น้ำลดลง เนื่องมาจากการขยายตัวของการทำประมงพาณิชย์ ทำให้ชาวบ้านที่ยากจนซึ่งหากินบริเวณริมฝั่งด้วยเครื่องมือพื้นบ้าน ไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้เพียงพอต่อการบริโภค

การเปลี่ยนแปลงความอุดมสมบูรณ์ในท้องทะเล และวิถีชีวิตของคนในชุมชนดังกล่าวได้ตกอยู่ภายใต้การสังเกตของชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง มีทั้งผู้อาวุโส คนหนุ่ม ผู้นำทางศาสนา และชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้รวมตัวกันถกเถียงปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวบ้านประสบอยู่และต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ต้องชักชวนให้ชาวบ้านเลิกใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ทำลายทรัพยากรที่เอื้อต่อการมีอยู่ของสัตว์ทะเล วิธิการดำเนินการให้ชาวบ้านเลิกใช้เครื่องมือดังกล่าวอาศัยการพูดคุยกัน โดยเฉพาะทำในวันทำพิธีละหมาดวันศุกร์ของทุกสัปดาห์ ถึงแม้ว่าในตอนแรกที่จะมีผู้คัดค้านบ้าง แต่ในที่สุดทุกคนก็ให้ความร่วมมือกันอย่างดียิ่ง เมื่อกิจกรรมแรกประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านแหลมมะขามได้ช่วยกันทำงานด้านการอนุรักษ์ต่อไป เพื่อฟื้นฟูสภาพทรัพยากรชายฝั่งให้เข้าสู่สภาพเดิมมากที่สุด

5.1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการผสมผสานระหว่างปัจจัยภายนอกและวัฒนธรรมชุมชน อันได้แก่ ระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันและระบบคุณค่า

1) ระบบการผลิต

ในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นลูกจ้างในโรงงานเผ่าถ่านของหมู่บ้าน การทำประมงจะทำการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น แต่หลังจากที่การสัมปทานป่าชายเลนได้ถูกระงับ ประกอบกับมีนายทุนเข้ามาตั้งแพปลา รับซื้อสัตว์น้ำและให้ทุนกู้ยืมสำหรับการทำประมง ชาวบ้านจึงหันมาทำการประมงมากขึ้น ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา กระทั่งปี พ.ศ.2528 เกิดวิกฤตการณ์ความขาดแคลนทรัพยากรสัตว์น้ำ จนทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงการทำการประมงที่ผิดวิธีอันก่อให้เกิดความเสียหายทรัพยากรชายฝั่ง ทำให้เกิดความหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาในการร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน และในที่สุดก็ได้ข้อยุติคือยกเลิกการทำประมงที่ผิดวิธี และมีการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนอีกด้วย จากสถานการณ์การจัดการทรัพยากรของชุมชนดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ชุมชนจะเป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำจากภายนอก ตั้งแต่อดีตชุมชนจะมีการเรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้น ตลอดจนมีการแก้ไขปัญหาควบคู่กันไป ส่งผลให้กลไกต่างๆ ของชุมชนในวิถีการผลิตได้พัฒนาสืบเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่ระบบการผลิตของชุมชนเป็นระบบการผลิตกึ่งยังชีพนั้น ชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาที่มีการเรียนรู้ สังคมและถ่ายทอดต่อกันมา ได้มีการปรับปรุงประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของยุคสมัย ส่งผลให้การผลิตของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อันเนื่องมาจากการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน ที่ก่อให้เกิดความเข้าใจและอุดมการณ์ในการที่จะการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง อันจะนำไปสู่ความสมบูรณ์ของทรัพยากร และชุมชนสามารถพึ่งพาอาศัยได้ตลอดไป

2) ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน

เริ่มจากระบบครอบครัวสามารถทำหน้าที่เป็นหน่วยพื้นฐานการผลิต ที่ขัดเกลาสมาชิกในครอบครัวเอาไว้ด้วยแบบแผนวัฒนธรรม จารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ ของชุมชน ที่ผู้นำครอบครัวได้ใช้หลักการประชาธิปไตยในการปกครองและเปิดโอกาสให้คนในครอบครัวมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เพื่อรับการถ่ายทอด ทั้งด้านการผลิต ซึ่งจะเห็นได้ว่าแรงงานในครัวเรือนสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะสนับสนุนการทำการประมงพื้นบ้านให้ประสบความสำเร็จได้ นอกจากนี้ยังพบว่าความสัมพันธ์ของเครือญาติไม่ว่าจะผ่านทางสายเลือดหรือผ่านทางประเพณี ทำให้ชาวบ้านมีความห่วงใยในความเป็นไปของกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ที่สั่งสมมาจากประสบการณ์ให้แก่กัน และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น ตลอดจนความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังทำให้เกิดการจัดการภายในชุมชนที่มีกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ข้อห้ามของตนเองเป็นจารีตประเพณีที่คนในชุมชนยึดถือปฏิบัติเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นภายในชุมชนอีกด้วย

3) ระบบคุณค่า

ชุมชนมีความเชื่อในเรื่องหลักคำสอนทางศาสนา เนื่องจากความเป็นชุมชนชาวมุสลิมทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปตามหลักคำสอนของท่านนบี มุฮัมมัด ที่ถ่ายทอดมาจากพระอัลเลาะห์ผู้เป็นศาสดาของศาสนา ซึ่งได้มีการปรับประยุกต์ความเชื่อในหลักคำสอนเพื่อให้มีการปฏิบัติที่สอดคล้องตามหลักศาสนา ที่ว่าด้วยเรื่องของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร กล่าวคือ สอนให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า เพราะสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ควรถนอมรักษา ไม่ควรให้สูญสลายไป และไม่ควรถ่ายสิ่งแวดล้อม เชื่อว่าเป็นบาป เพราะทรัพย์สินทั้งหลายในโลกนี้ เป็นสิ่งที่พระเจ้าเป็นเจ้าของ ให้มา เพื่อให้มนุษย์ได้มาอยู่อาศัย และทำมาหากิน ถ้าผู้ใดทำลาย จะถือว่าผู้นั้นเป็นบาป

จากหลักคำสอนที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่กล่าวมา เป็นแนวปฏิบัติที่ชาวบ้านได้ยึดถือมาตลอด อันเนื่องมาจากมีความศรัทธาในพระเจ้า ชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนแห่งนี้ ก็ปฏิบัติตามหลักคำสอน ซึ่งจะมีการกล่าวถึง การประกอบอาชีพทำการประมง ทุกวันศุกร์ที่ชาวประมงพื้นบ้าน ต้องหยุดทำการประมงเพื่อมาทำพิธีละหมาดที่มัสยิดของหมู่บ้าน โดยเชื่อว่า วันศุกร์ เป็นวันที่พระเจ้าให้มนุษย์พักผ่อน ทั้งนี้ยังรวมถึงไม่จับสัตว์น้ำหรือล่าสัตว์ด้วย และการที่ชาวบ้านบ้านแหลมมะขาม ได้เข้าละหมาดทุกวันศุกร์นี้ นอกจากจะมีการขอบคุณพระเจ้าที่ช่วยให้พวกเขาได้ทำมาหากิน และดำรงชีวิตอยู่แล้ว ยังจะทำให้ได้มีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนเล่าเรื่องสู่กันฟัง ซึ่งจะมีทั้งพิธีละหมาด ที่เป็นด้านการศาสนา และด้านการเมืองการปกครองของชุมชน โดยจะมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการ เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมกันเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา และการจัดการต่อไปในอนาคต ทั้งนี้ กลุ่มเยาวชนผู้ชาย ก็ได้มีโอกาสเรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหา และการจัดการด้วย ซึ่งพวกเขาจะเป็นกำลังสำคัญของชุมชนต่อไป

5.1.3 กระบวนการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง โดยจะศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1) การเรียนรู้

โดยจะเริ่มจากการเรียนรู้ภายในครอบครัว ทั้งการทำเครื่องมือในการประมง และวิธีการใช้เครื่องมือแต่ละชนิด การเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่พบเห็น เช่น เมื่อป่าชายเลนถูกทำลาย พวกเขาต้องเลิกใช้เครื่องมือบางชนิดไปโดยปริยาย อาทิ แร้วหน่วงปู หรือการลดลงของปริมาณสัตว์น้ำก็เช่นเดียวกันกับการลดลงของป่าชายเลน คือชาวบ้านจะเริ่มเรียนรู้ว่า จำนวนสัตว์น้ำที่จับได้ในแต่ละครั้งไม่เท่ากัน การใช้เครื่องมือประมงแต่ละชนิด ก็ทำให้ผลของจำนวนสัตว์น้ำแตกต่างกันด้วย ชาวบ้านเรียนรู้ว่าเมื่อใช้เครื่องมือทำลายล้างไปสักระยะ จะทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยลง

อย่างเห็นได้ชัด จึงมีการพูดคุยกันในหมู่บ้านและทบทวนว่า เครื่องมือที่พวกเขาใช้ เป็นเครื่องมือทำลายล้างด้วยหรือไม่ จึงได้ข้อสรุปร่วมกันว่า หมู่บ้าน จะยกเลิกการใช้เครื่องมือทำลายล้าง ได้แก่ โพงพาง ยาเบื่อเมา ระเบิดปลา อวนรุนและอวนปิดอ่าว เพื่อคนรุ่นหลังจะได้กินได้อาศัย ทรัพยากรชายฝั่งของบ้านแหลมมะขาม สืบต่อไป

นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้จากภายนอก กล่าวคือ บ้านแหลมมะขาม จากองค์กรพัฒนาเอกชน (สมาคมหยาดฝน) และกรมประมง จ.ภูเก็ต โดยการสาธิตวิธีการประดิษฐ์และการใช้เครื่องมือ ในการทำเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ชาวบ้านได้ทดลองใช้เครื่องมือและวิธีการใหม่ๆ ที่ได้รับการอบรมมา รวมถึงการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับการใช้อีกด้วย

2) การสั่งสมและการถ่ายทอดความรู้

การสั่งสมและการถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเรียนรู้ โดยเรียนรู้จากการที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของตนเองและที่ผู้อื่นถ่ายทอดให้ ถูกสั่งสมไว้ ความรู้ดังกล่าวได้ถูกประเมินและกลั่นกรองแล้วว่าสามารถนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งได้ จึงเกิดเป็นการถ่ายทอดความรู้แก่คนอื่นๆ ต่อไป อาทิ โต๊ะอิหม่ามได้นำหลักคำสอนทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งของท้องถิ่น เป็นระบบความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง ซึ่งระบบความรู้ดังกล่าวถูกนำมาใช้ในการอนุรักษ์อีกโดยมีการปรับให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น ส่งผลให้ความคิดและพฤติกรรมของชาวบ้านบ้านแหลมมะขามที่มีต่อทรัพยากรชายฝั่งของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งการถ่ายทอดความรู้จะมีทั้งการบอกเล่าโดยตรงผ่านประสบการณ์การประกอบอาชีพทำการประมง ในระดับครอบครัวคนรุ่นใหม่จะได้รับการถ่ายทอดความรู้จากผู้ปกครอง ซึ่งเป็นผู้แทนของครอบครัวที่ร่วมพูดคุย กับผู้อื่นในพิธีละหมาดทุกวันศุกร์ ได้นำข่าวสารที่แลกเปลี่ยนมาถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในครอบครัวอีกด้วย นอกจากนี้ในระดับเครือข่ายและชุมชน ยังมีการถ่ายทอดความรู้ในการใช้เครื่องมือแบบใหม่ รวมถึงการประดิษฐ์เครื่องมือและวิธีการปฏิบัติ จากกลุ่มเครือข่ายและชุมชนอื่น ทั้งการประดิษฐ์เครื่องมือและวิธีการปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดความรู้ในระบบความสัมพันธ์ระดับชุมชน มีลักษณะเป็นการถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษรการถ่ายทอดความรู้แบบนี้จะออกมาในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ในแง่อำนาจระเบียบกฎเกณฑ์ที่เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อใช้เป็นข้อกำหนดทางพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจของชุมชนเกี่ยวกับการทำประมง กฎเกณฑ์จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในการใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรของชุมชน ทำให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่มีต่อ ป่าชายเลน แหล่งหญ้าทะเลและท้องทะเลเป็นอย่างมาก เพราะระเบียบดังกล่าวมีถูกประกาศใช้โดยชุมชน และได้ถ่ายทอดสู่ชาวบ้านโดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ประกาศใช้และเผยแพร่สู่

ชาวบ้านทั้งภายในและภายนอกชุมชนให้รับทราบข้อปฏิบัติตามระเบียบซึ่งอำนาจดังกล่าวทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้านอันจะนำไปสู่ความเข้าใจและความร่วมมือในการอนุรักษ์ต่อไป

นอกจากนี้ยังมีการบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรมในการบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรมนี้ จะมีโต๊ะอิหม่ามซึ่งเป็นผู้นำศาสนาของหมู่บ้านและมีความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นผู้ทำพิธีและถ่ายทอดคำสอนตามคัมภีร์อัลกุระอาน์ โดยแทรกเนื้อหาการอนุรักษ์เข้าไปให้ผู้ร่วมพิธี ละหมาดในวันศุกร์ได้รับรู้ถึงความสำคัญของทรัพยากรของชุมชน

3) การปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้

เป็นการปรับเปลี่ยนจากความรู้หรือภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้านในหลายมาเป็นวิธีการใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเพิ่มคุณค่าให้กับความรู้เดิมและไม่ทำลายคุณค่าเดิม ในกรณีที่ชาวประมงพื้นบ้านบ้านแหลมมะขามมีการปรับเปลี่ยนเครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงให้เหมาะสมกับสภาพการใช้งาน หรือกระบวนการที่กลุ่มผู้นำชาวบ้านได้ใช้การปลูกป่ามาเป็นสื่อเพื่อชักจูงให้ชาวบ้านได้รับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า อันจะทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักที่จะมาช่วยกันดูแลรักษาป่า และความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนต่อไปในอนาคต หรือการประยุกต์คำสอนตามหลักของศาสนา โดยสอดแทรกความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในทุกครั้งที่มีการทำพิธีทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพิธีละหมาด พิธีแต่งงาน ฮารีรายอ เป็นต้น

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง โดยผ่านวัฒนธรรมชุมชน อันเป็นการศึกษาแบบองค์รวมในชุมชนที่ศึกษาถึงวิถีชีวิต ระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน และระบบคุณค่า รวมถึงกระบวนการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในชุมชนบ้านแหลมมะขามแห่งนี้มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

ระบบการผลิตของชุมชนเป็นแบบกึ่งยังชีพ มีการทำประมงเป็นหลัก ส่วนหนึ่งไว้บริโภค อีกส่วนหนึ่งไว้เพื่อขาย สอดคล้องกับสุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533) ที่กล่าวว่า ปัจจุบันระบบการผลิตแบบใหม่มุ่งผลิตเพื่อขายจะแทรกซึมเข้าไปในพื้นที่ชนบททั่วไปอย่างกว้างขวาง ส่วนหนึ่งก็ได้เปลี่ยนแปลงเป็นแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ คือยังปลูกกินอยู่ส่วนหนึ่ง และปลูกขายอีกส่วนหนึ่ง อาจเรียกได้ว่าเป็นระบบการผลิตแบบ“กึ่งยังชีพ” โดยการทำประมงของชุมชนอาศัยแหล่งทรัพยากร

ธรรมชาติบริเวณใกล้ ๆ หมู่บ้าน การผลิตจึงเป็นแบบพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ที่เป็นลักษณะทรัพยากรชายฝั่งทะเล และจากการที่บ้านแหลมมะขามมีลักษณะพื้นที่คล้ายเกาะเสมือนมีน้ำล้อมรอบ บางช่วงจะเป็นน้ำกร่อย ป่าชายเลนที่เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญในชุมชน การทำประมงของชุมชนจึงจำเป็นที่ชุมชนจะต้องดูแลรักษาป่าชายเลนด้วย เนื่องจากป่าชายเลนเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำและเป็นที่พักอาศัยของสัตว์น้ำ การจัดการทรัพยากรของชุมชนจึงต้องเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและการผลิตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพานี้มีมานาน ทำให้เกิดการสังเกตและสังมประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพราะชุมชนมีวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุมชน กับธรรมชาติอยู่ร่วมกันลักษณะพึ่งพากัน เพราะเหตุนี้จึงทำให้บ้านแหลมมะขามมีระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งทำการประมงจากธรรมชาติ ฉะนั้นชุมชนจึงต้องมีการทำประมงที่ถูกวิธีและยกเลิกการใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง สิ่งที่เห็นได้ชัดคือบ้านแหลมมะขามเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่เคยใช้เครื่องมือประมงประเภททำลายล้างมาก่อน แต่ด้วยความตระหนักและรู้คุณค่าของทรัพยากร จึงร่วมมือกันยกเลิกการใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง อาทิ อวนรุน โพงพาง การวางระเบิดปลา ให้เป็นต้นแบบแก่ชุมชนอื่น เพราะการจับสัตว์น้ำที่ผิดวิธีนี้เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรม ซึ่งในการแก้ปัญหาการใช้เครื่องมือทำลายล้างของบ้านแหลมมะขามนี้ เกิดจากการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ สอดคล้องกับสอดคล้องกับแอนก นาคะบุตร (2533) ที่กล่าวว่าชุมชนมีศักยภาพจากฐานวัฒนธรรมชุมชน และฐานการผลิตที่จะรักษาทรัพยากร โดยไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น สิ่งที่สำคัญคือชุมชนบ้านแหลมมะขามมีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสถานะท้องถิ่น

ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนได้ส่งผลให้ การรวมกลุ่มต่อต้านประสบผลสำเร็จ ตั้งแต่ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เครือญาติ และความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นของคนในชุมชน จากลักษณะครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด การจัดระบบงานและความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกของครอบครัวแต่ละคน ผู้นำครอบครัวที่เป็นแรงงานหลักในการทำประมงและการถ่ายทอดวิชาความรู้ในการทำประมงที่ถือเป็นศิลปะวิทยาเฉพาะทางที่ผู้ให้ความรู้จะต้องมีพรสวรรค์ หรือภูมิปัญญาในการทำประมง ทั้งการชนิดของเครื่องมือและวิธีการปฏิบัติ ซึ่งเป็นสิ่งที่สมาชิกในครอบครัวจะได้เรียนรู้ เมื่อสมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมร่วมกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน สังคมเครือญาติก็เช่นกัน ความเป็นเครือญาติจะส่งผลให้สมาชิกแต่ละคนในหมู่บ้านเข้าใจและห่วงใยในความเป็นไปของสมาชิกคนอื่น กลุ่มเครือญาติจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อมีการขอแรงงานในการทำประมงไม่ว่าจะเป็น “เอาแรง” หรือการให้ค่าตอบแทนเป็นสินน้ำใจแก่กัน นอกจากนี้ในกลุ่มเครือญาติยังมีการถ่ายทอดความรู้ในการทำประมงให้แก่กัน อาทิ การแนะนำเครื่องมือประมงที่

เหมาะสม ทั้งการประดิษฐ์และวิธีการในการใช้เครื่องประมง สอดคล้องกับ สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533) ที่กล่าวว่าความเป็นสังคมเครือญาติทำให้สมาชิกแต่ละคนในหมู่บ้านสนใจและห่วงใยในความเป็นไปในวิถีชีวิตของสมาชิกคนอื่น พ่อ แม่และญาติพี่น้องมีฐานะเป็นครูของหลานไปในตัว โดยวิธีการถ่ายทอดความรู้แบบ “พาทำ” คือ นำปฏิบัติ กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ผ่านการปฏิบัติเป็นสำคัญ และสิ่งที่เรียนรู้ (หลักสูตร) ก็คือวิชาต่าง ๆ ที่จำเป็นในการทำมาหากิน ในการอยู่ร่วมสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งกับธรรมชาติ

ด้านระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน ซึ่งความสัมพันธ์อาจเกิดจากกลุ่มของผู้ประกอบอาชีพประมง กลุ่มของเครือญาติ และกลุ่มผู้นับถือศาสนาเดียวกัน เป็นไปได้ทั้งสามด้าน ชุมชนบ้านแหลมมะขามมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น จากการได้ร่วมกันคิดและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ดังเช่น ชุมชนมีการต่อต้านการใช้เรืออวนรุนภายในหมู่บ้าน รวมถึงหมู่บ้านใกล้เคียง และการใช้เรืออวนลากของกลุ่มนายทุน ชาวประมงพื้นบ้านต่างก็ทราบกันดีว่า การใช้ทรัพยากรชายฝั่งอย่างทำลายล้างนั้น มีแต่จะก่อให้เกิดปัญหากับตนเอง และเพื่อบ้านในระยะยาว และส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้เครื่องมือที่ถูกวิธี ซึ่งต้องพึ่งพาความสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของสุนันทา นิลเพชร (2539) ที่ได้ศึกษาไว้ว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรของชาวประมงพื้นบ้านเกิดจากความเดือดร้อนในการทำมาหากินของชาวประมงพื้นบ้าน เนื่องจากปัญหาการทำลายทรัพยากรชายฝั่งสร้างความเดือดร้อนในการทำมาหากินของชาวประมงพื้นบ้าน ชาวประมงพื้นบ้านมีการทำงานเป็นกลุ่มและองค์กรชุมชน เพื่อแก้ปัญหาในระดับหมู่บ้านระดับจังหวัด และระดับภูมิภาค โดยผ่านกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งความสัมพันธ์ภายในชุมชนเกิดจากการจัดการอันเป็นผลมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ (2536) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านได้นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญาองค์ความรู้ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยเริ่มจากกลุ่มผู้อาวุโสและผู้นำชาวบ้านบ้านแหลมมะขาม ได้รวมกำลังคนภายในท้องถิ่น ร่วมปรึกษาหารือ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ในการทำประมง ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพหลักของชุมชน กลุ่มบุคคลเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรของชุมชนเป็นอย่างมาก ชุมชนที่ยังคงไว้ซึ่งพื้นฐานทางวัฒนธรรมและระบบคุณค่าแห่งการเคารพต่อผู้อาวุโสและบรรพบุรุษ อันหมายถึง เคารพภูมิปัญญาที่เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้านคือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ ให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย สอดคล้องตามแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของ พัทยา สายหู (2533) ที่กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านแต่ละบุคคล ก็มีความแตกต่างกัน หากชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละคน ใช้ปัญญาช่วยแก้ไขปัญหาของส่วนรวม

กัน ก็เท่ากับเป็นการใช้พื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน ซึ่งสามารถ จันทรสุรีย์ (2533) และ เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้เสนอแนวคิดในทำนองเดียวกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม อันเป็นพื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมที่สืบต่อกันมา ซึ่งการทำประมงเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบัน ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมา เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในชุมชน โดยชาวบ้านเอง ทำให้สังคมชาวบ้านเป็นปึกแผ่นมั่นคง

ในด้านระบบคุณค่า ชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านแหลมมะขาม ซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม การดำเนินชีวิตประจำวันของมุสลิม จึงผูกพันกับศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ ก็มีบ่อเกิดมาจากศาสนา เพราะมุสลิมยึดถือพระคัมภีร์อัลกุรอาน และแนวทางการดำเนินชีวิตของศาสดา เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตประจำวันของตน ความเชื่อดั้งเดิม เกิดขึ้น สืบทอด และมีพัฒนาการมานาน อันเป็นผลจากการต่อสู้ทางการผลิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติและการที่มาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน สอดคล้องกับ สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533) ที่กล่าวว่า ระบบคุณค่าเป็นผลมาจากการต่อสู้ทางการผลิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติและการที่มาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ลักษณะเด่นของความเชื่อดั้งเดิม ก็คือ การให้คุณค่ากับธรรมชาติที่แวดล้อมตัวเขาอยู่ และการให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งที่บรรพบุรุษได้สั่งสมถ่ายทอดมา

โต๊ะอิหม่าม คือ ผู้นำชุมชนมุสลิมหรือผู้นำอิหม่ามประจำมัสยิดตามมาตรา 4 (พระราชบัญญัติองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540) โต๊ะอิหม่ามของบ้านแหลมมะขามมีบทบาทในการถ่ายทอดหลักคำสอนของศาสดา โดยให้ความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เน้นคุณค่าของทรัพยากรชายฝั่งที่ถือว่าพวกเขาต้องใช้แหล่งทรัพยากรนี้เพื่อการทำมาหากินของชุมชน การถ่ายทอดหลักศรัทธาทั้ง 6 ประการ เพื่อให้ชาวบ้านเชื่อในคำสอนของพระองค์ รวมถึงชาวบ้านจะต้องมีหลักปฏิบัติพื้นฐานอีก 5 ประการ ซึ่งจะถือได้ว่าเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ หลักปฏิบัติที่ชาวบ้านยืนยันด้วยวาจาหรือปฏิญาณตนว่าจะเชื่อและปฏิบัติตามพระอัลเลาะห์ เป็นการประกาศตนเป็นมุสลิม สอดคล้องกับ มานี ชูไทย (2534) ที่ได้ศึกษาไว้ว่า การละหมาดเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านแหลมมะขามได้ปฏิบัติร่วมกันจนก่อให้เกิดการรวมตัวของชุมชน ซึ่งการละหมาดโดยปกติจะปฏิบัติวันละ 5 เวลา โดยเฉพาะการละหมาดในวันศุกร์ ถือเป็นกิจกรรมการละหมาดที่ทำให้ชาวบ้านได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ในการทำประมงแก่กัน ซึ่งผู้

นำครอบครัวจะหยุดทำการประมงเพื่อร่วมกิจกรรมและพูดคุยถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยใช้มัสยิดเป็นเวทีในการสนทนา สอดคล้องกับการวิจัยของเสาวณีย์ จิตต์หมวด (2534) ที่ได้ศึกษาว่า ปัจจุบันมัสยิดยังคงทำหน้าที่ทางด้าน ศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองตามรูปแบบสมัยศาสนาหมั่มมัด คือ ฯลฯ ซึ่งชาวไทยมุสลิมมีความคาดหวังให้มัสยิดทำหน้าที่ที่ต่อนักอ่านหนังสือและศาสนาแก่เยาวชน และให้ละหมาด 5 เวลาที่มัสยิด ทั้งนี้ความเชื่อและพิธีกรรมในการทำประมงของชุมชนยังเป็นไปตามหลักคำสอนของศาสนาอันเป็นแนวทางที่ให้ชาวบ้านได้ตระหนักและรู้คุณค่าของทรัพยากรชายฝั่ง ทำให้ชาวประมงมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง และเชื่อว่าธรรมชาติเป็นของพระอัลเลาะห์ที่พระองค์ทรงประทานให้แก่ชาวมุสลิมเป็นผู้ปกป้องรักษา การให้คุณค่ากับสิ่งรอบตัวเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เน้นการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ความเชื่อต่างๆ ที่โต๊ะอิหม่าม ได้สอดแทรกลงไปในการสอน จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนได้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จนถือได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีลักษณะเป็นกระบวนการที่สะสมเป็นระยะเวลายาวนาน โดยสอดคล้องกับธรรมชาติและสถานการณ์ของชุมชน สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2533) กล่าวว่า สังคมที่เด่นชัด ไม่ว่าสังคมหรือชุมชนใดก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นและดำรงอยู่มาบางส่วนจำเป็นต้องมีภูมิปัญญาของตัวเองไม่เช่นนั้นก็อยู่ไม่ได้ ตัวภูมิปัญญามีลักษณะเป็นกระบวนการที่สะสมเป็นระยะเวลายาวนาน ว่าทำอะไรประชาชนจึงมีชีวิตอยู่ได้ โดยสอดคล้องกับธรรมชาติที่นั่น ทำให้แต่ละท้องถิ่นแต่ละประเทศไม่เหมือนกัน คนที่อยู่ทั่วโลก ภูเขา ชายทะเล หรือคนในเขตร้อน เขตหนาว ภูมิปัญญาจะไม่เหมือนกัน เรามีภูมิปัญญาจากการที่ได้อยู่อาศัยกับธรรมชาติ สังเกตธรรมชาติว่าอาชีพอะไรจึงจะเหมาะสม จะสร้างบ้านเรือนหรือเป็นอยู่อย่างไรให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งดำรงอย่างสบายและเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ ในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านแหลมมะขามนั้น ถือเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ และการเรียนรู้มายาวนาน ความรู้ด้านต่างๆ จะเชื่อมโยงกันไปหมดทั้งด้านระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน และระบบคุณค่า ที่ผสมกลมกลืน หรือเชื่อมโยงกันในการดำเนินชีวิตของชุมชน

ซึ่งกระบวนการเกิดภูมิปัญญาในการทำประมงดังกล่าว เกิดขึ้นจากประสบการณ์ ที่มีความสัมพันธ์กับชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ งามพิศ สัตว์สงวน (2532) ที่เสนอกระบวนการเกิดภูมิปัญญาว่า จะต้องมีการเรียนรู้ ทั้งเกิดจากศักยภาพของชาวบ้านเอง ดังเช่นชาวบ้านมีเทคนิคและวิธีการทำประมงตามแบบที่ตนได้ค้นพบ และการเรียนรู้จากภายนอกที่ชาวบ้านได้รับจากผู้อื่น ทั้งนี้ชาวบ้านจะมีการสังสมความรู้หรือภูมิปัญญาด้วยตนเอง โดยเรียนรู้มาจากประสบการณ์ในชีวิตการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งชาวบ้านได้ใช้สติปัญญาของตนสังสมความรู้ ประสบการณ์

เพื่อดำรงชีพ ส่วนหนึ่งเกิดจากการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง ตลอดมาด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางอ้อมที่เห็นได้ชัดคั้งเช่นการอาศัยหลักศรัทธาของศาสนา ซึ่งชาวมุสลิมจะมีความเชื่อในพระอัลเลาะห์ คนรุ่นปัจจุบันจะใช้วิธีการทางศาสนาที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดการเรียนรู้ให้แก่คนรุ่นหลังต่อกันมา ทั้งนี้การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำประมง จะรวมถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านระบบการผลิตของชุมชนและการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันด้วย โดยที่พ่อแม่และญาติพี่น้องมีฐานะเป็นครูของหลานไปในตัว โดยวิธีการถ่ายทอดความรู้แบบ “พาทำ” คือ นำปฏิบัติ กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่ผ่านการปฏิบัติเป็นสำคัญ และสิ่งที่เรียนรู้ (หลักสูตร) ก็คือวิชาต่าง ๆ ที่จำเป็นในการทำมาหากิน ในการอยู่ร่วมสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งกับธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้หรือภูมิปัญญาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้การทำประมงของชุมชนเป็นการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง โดยชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำประมง ซึ่งเครื่องมือแต่ละชนิดก็เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดมาแต่บรรพบุรุษ จะมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ประกอบกับการประยุกต์คำสอนตามหลักศาสนาที่แทรกความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้ชุมชนการทำประมงที่การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง สอดคล้องกับ แนวคิดของหลายท่าน ดังนี้ ประเวศ วะสี (2533), นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536), งามพิศ สัตว์สงวน (2532) และสามารถ จันทรสूरย์ (2533) ที่ได้เสนอว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นระบบความรู้ที่เกิดขึ้นมาจากการเรียนรู้ร่วมกันทางสังคมกับคนอื่น ๆ จนเป็นประสบการณ์ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ซึ่งถูกสั่งสมและถ่ายทอดต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรม และมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งเป็นการศึกษาโดยผ่านแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน อันเป็นวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน และระบบคุณค่า ประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาครั้งนี้คือ

- 1) การทำประมงของชุมชนประมงพื้นบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาหลายช่วงเวลาจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากในอดีต จวบจนเข้าสู่การใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยที่ส่งผลให้ทรัพยากรย่อยหรือลง จนถึงยุคที่ชาวบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามมา ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงควรให้มีการถ่ายทอดแก่คนรุ่นหลัง ดังเช่นควรสอดแทรกภูมิปัญญาเหล่านี้ให้แก่เยาวชนผ่านระบบการศึกษา ควรส่ง

เสริมให้มีหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความเกี่ยวกับการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง เพราะชุมชนมีการทำประมงเป็นอาชีพที่ปฏิบัติต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นอกจากนั้นการศึกษา หลักสูตรท้องถิ่นจะเป็นการปลูกจิตสำนึกและสร้างแบบแผนการปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอย่างเป็นแบบแผนและเป็นลายลักษณ์อักษรยิ่งขึ้น

2) จากสภาพปัจจุบันที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ความต้องการในด้านต่างๆ ก็มีมากขึ้น ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำประมงในปัจจุบันทันสมัยมากขึ้น จำนวนสัตว์น้ำและทรัพยากรประมงชนิดอื่นๆ จึงลดลงเป็นเงาตามตัว จะส่งผลให้เกิดสถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งด้านการใช้ทรัพยากรมากขึ้น การทำประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยชะลอความกดดันของปัญหาความขัดแย้งด้านการใช้ทรัพยากร ฉะนั้นการสอดคล้องความรู้ในการทำประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งให้แก่ชุมชนประมงพื้นบ้านอื่นๆ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับประยุกต์ใช้ความรู้หรือภูมิปัญญา ที่มีอยู่ในชุมชนได้นำมาใช้แก้ปัญหาในการทำประมงที่เกิดขึ้น รวมถึงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนด้วย